

ABDULLA QODIRIY HAYOTI TARIXIDAN

*Andijon davlat pedagogika instituti
Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Mahmudov Zoirbek Tohirjon o‘g‘li*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o‘zbek adabiyotining mumtoz namoyondasi, o‘zbek romanchilik maktabining asoschisi Abdulla Qodiriy hayoti tarixidan bayon qilinadi. Maqola orqali Abdulla Qodiriyning jadid adabiyotiga kirib kelishi, hayot yollaridagi qiyinchiliklari haqidagi ma’lumotlarni ko‘rishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qodiriy oilasi, “Mushtum” jurnali, gazeta va jurnallar, “Xalq dushmani, ”, mukofot va ordeni, Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi.

*Buyuk adibimiz, o‘zbek romanchilik maktabining asoschisi Abdulla Qodiriy badiiy dahosi bilan yaratilgan yetuk asarlar milliy o‘zligimizni anglashda bugun ham beqiyos ahamiyat kasb etmoqda.
(Shavkat Mirziyoyev).*

XIX asr oxiri XX asr boshlarida ma’rifatparvar jadidchilarning yana bir yirik nomoyondasi Abdulla Qodiriydir. Abdulla Qodiriy nafaqat jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri, balki jadid adabiyotining yirik vakilidir. Abdulla Qodiriy umri davomida o‘zbek xalqiga juda katta adabiy meros qoldirdi. Uning asarlari hozirgi kunda ham eng ko‘p kitobxonlarga ega asarlardir.

Abdulla Qodiriy 1894-yil 10-aprelda Toshkentda bog‘bon oilasida tug‘ildi. Bo‘lajak adib hayot mohiyatini, turmushdagi tirikchilik tashvishlari-yu ziddiyatlarini juda erta anglaydi. U bolaligidanoq turmush tashvishlari ichiga sho‘ng‘idi. Shu ma’noda adib o‘z tarjimayi holiga oid manbalarda o‘sha zamonlarni xotirlab shunday yozadi: “Men qaysi yilda va qaysi oyda tug‘ilganimni bilmayman. Har holda bemavridroq bo‘lsa kerak, kambag‘al, bog‘bonlik bilan kun kechiruvchi bir oilada tug‘ilib, yaqinlarimning so‘zlariga qaraganda, mustabid Nikolay taxtga o‘tirgan yilda tug‘ilganman. Boshida boy oilada tug‘ildimmi yoki kambag‘al oiladami, albatta, bilmadim. Ammo yoshim 7-8 ga yetgach, qornim oshg‘a to‘ymag‘onidan, ustum tuzukroq kiyim ko‘rmaganidan aniq bildimki, besh jonning tomog‘i faqat 80 yoshlik chol otamning mehnatidan, 1300 sarjin bog‘ning yozda yetishtirib beradigon hosilidan kelar ekan. Agar bahor yomon kelib, bog‘ mevalari ofatga uchrab qolsa, biz ham ochliqqa duch kelib, qishi bilan jovrashib chiqar ekanmiz” . Abdulla Qodiriy bolaligida duradgorlikni o‘rgandi; akasi bilan toqichilik qildi. Shuningdek, u esini tanigan chog‘idan boshlab, otasiga bo‘g‘ ishlariga qarashdi. Bu yumush unga umr bo‘yi hamroh bo‘lgani ma’lum gap. U dastlab musulmon maktabida, keyin rus-tuzem

maktabi hamda Abulqosim shayx madrasasida o‘qidi. Adibning otasi Qodir bobo Turkiston tarixida o‘tgan bir qancha hukmdorlar zamonida yashab, uzoq umr ko‘rdi. Abdulla Qodiriy tarbiyasi, ijodi va romanlarining maydonga kelishiga otasidan eshitgan voqea-hodisalar kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham adib o‘z asarlarida otasini ehtirom bilan tilga oladi, hikoyalaridan birini otasiga bag‘ishlaydi. Adib o‘z asarlarida mo‘tabar onasi Josiyat bibi siymosidan ham prototib sifatida foydalangan bo‘lishi tabiiy, albatta.

Abdulla Qodiriy 1914-yili Rahbarbonu Rasulmuhammad qiziga uylandi. Ulardan Nafisa, Habibulla, Adiba, Mas‘ud va Anisa ismli uch qiz va ikki o‘g‘il tug‘iladi.

Abdulla Qodiriy odamlar orasiga kirib, jamiyat dardlarini, ayniqsa, Oziq qo‘mitasining “Oziq ishlari” gazetasida ishlagan 20-yillarda ijtimoiy-siyosiy muhit “o‘yinlari” ni kuzatdi. Yozuvchi o‘z vaqtida ijtimoiy hayotga, matbuot ishlariga faol aralasha boshlaydi. Abdulla Qodiriy 1924-yil iyunidan 1925-yil iyun oylariga qadar Moskvada o‘qiydi. Demak, Abdulla Qodiriy “eski shahar vaqf bo‘linmasi” hisobidan, uning iqtisodiy yordami bilan Moskvaga o‘qishga ketadi. Hayotiy dalillarni o‘rganishga ko‘ra, adibning Moskvadagi o‘qish davri roppa-rosa bir yilga – 1924-yil iyunidan 1925-yil iyun oylariga to‘g‘ri keladi. “Maskov xatlari” turkumini yozadi. 1926-yilda “Mushtum” jurnalida chiqqan “Yig‘indi gaplar” maqolasidagi “yuqori rahbarlarga tegadigan qaltis gaplari” uchun, ayrim muttaham hamkasblarining chaquvlari oqibatida adib 1926-yili 8-mart kuni qamoqqa olinadi. Shundan keyin Abdulla Qodiriy hayoti va ijodida nisbatan o‘zgarishlar yuz berdi : ijtimoiy hayotga aralashuvi , matbuotdagi faolligi nisbatan susaydi.

1932-yili bir nechta o‘zbek adiblari bilan birga Moskvada Butunittifoq yozuvchilari uyushmasining Tashkiliy qo‘mitasining majlisida qatnashadi. Shuningdek, 1934-yili Moskvada bo‘lib o‘tgan Butunittifoq yozuvchilari uyushmasining 1-Quriltoyida ishtirok etadi. 1935-yil 10- mart Abdulla Qodiriy “Yosh leninchi” gazetasining adabiy to‘garagida yosh yozuvchilar bilan uchrashadi va ijodiy tajribasidan so‘zlab beradi. 1936-yil iyul oyida Qozon shahrida bo‘lib , Tatariston yozuvchilarining 1-Quriltoyida ishtirok etadi. Kolxoz hayotidan olib yozmoqchi bo‘lgan yangi asariga manbalar to‘plash uchun Toshkent atrofidagi qishloqlarni kezadi ; ijod bilan mashg‘ul bo‘ladi. Garchand adib go‘zal asarlar yozib, o‘z xalqining ma‘naviy dunyosini bebaho asarlar bilan boyitayotgan bo‘lsa ham mustabid tuzum uning qadriga yetmadi. Qayta dushmanga chiqardi. Adib 1937-yil 31-dekabr kuni hibsga olindi. Sherkon Qodiriyning yozishicha, o‘shanda tergov mahali ham: “Menga qo‘yilgan ayblarni boshdan-oyoq rad etaman. Haqiqat yo‘lida har qanday, hech qanday jazodan, qiynoqdan qo‘rqmayman. Agar otmoqchi bo‘lsalaring, ko‘kragimni kerib

turaman...”¹, deb mardona turadi. U cho‘zilgan tergovlardan keyin hech bir aybi isbotlanmagan holda 1938-yil 4-oktabrida xalq dushmani sifatida qatl etiladi.

Abdulla Qodiriy oqlangandan keyin 1958-yildan boshlab, uning qutlug‘ nomi, asarlari xalqqa qaytarila boshlandi. Adib va uning asarlari haqida qator tadqiqotlar va risolalar maydonga keldi.

1991-yil O‘zbekiston Respublikasining mustaqilligi e‘lon qilingandan so‘ngina Abdulla Qodiriyga yuksak hurmat va ehtirom ko‘rsatila boshlandi. Abdulla Qodiriy Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Respublikasi Davlat mukofoti va “Mustaqillik” ordeni bilan taqdirlandi.

Adibning farzandlari- Habibulla Qodiriy “Otam haqida”, Ma’sud Abdullayev esa “O‘tganlar yodi” asarlarini xotira yo‘sinida yozib, ularda adib hayot yo‘lining ma’lum bir qirrasini aks ettirishdi. Sherkon Qodiriyning “37-xonadon”, “Do‘lvor yigit” degan kitoblari nashr ettirildi. Abdulla Qodiriy haqida Xayriddin Sultonov “Ra’no gulining suvi”, “Moziydan bir sahifa”, Abdulhamid Ismoil “Jinlar bazmi yoxud kata o‘yin”, Xurshid Do‘stmuhammad “Yolg‘iz” kabi asarlar yozdi. Shuningdek, Abdulla Qodiriy hayoti va ijodiga doir arxiv manbalarini o‘rganish natijasida Nabijon Boqiyning “Qatlnoma” nomli hujjatli qissasi maydonga keldi.

2019-yil dekabrda Toshkentda Abdulla Qodiriy yashagan uyda, shunigdek, poytaxtning Abdulla Qodiriy bog‘ida muzeylar tashkil etildi. Toshkent shahrida Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi faoliyat yuritmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy o‘zbek halqiga beqiyos ma’naviy boylik meros qilib ketti, boshiga qilich kelganda ham adolatni sharafladi, xalqni ma’naviyatga, ozodlikka chorladi. O‘zbek adabiyoti olamida birinchi bo‘lib romanchilikka asos soldi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Jadidlar. Abdulla Qodiriy. Yoshlar Nashriyoti uyi. T-2022y
2. Jadidlar. Abdulla Qodiriy. “Zabarjad media”, T-2022y.
3. Qodiriyning qo‘msab. Abdulla Qodiriy nomidagi xalqaro merosi nashriyoti. 1994y. 6-bet.
4. Ziyouz.uz.

¹ Qodiriyning qo‘msab. Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1994. 6-bet.